

Beszámolók □ Szemlék □ Referátumok

Az "információ – áru" elv érvényesítésének jogszabályi lehetőségei Csehszlovákiában

Csehszlovákiában is mindinkább úgy vélekednek, hogy a tájékoztató tevékenység megújításának – kiszélesítésének és elmélyítésének – fő útja módja az "információ – áru" elvének érvényesítése. Az erre való ösztönzéseket a konzervatívok gyakorta azzal hártják el, hogy nincsenek meg hozzá a megfelelő jogszabályok.

Itt ismertetett cikkünk – némi jogszabályszerkezeti ismeretterjesztést követően – azt mutatja ki: nincs igazuk a joghiányt emlegetőknek. Ellenkezőleg: a meglévő jogszabályok nagyon is korrektül szabályozzák ezeket a kérdéseket.

Szerzőnk fő törekvése a gazdasági szerződéskötések általános és speciális, azaz konkrétan a tudományos-műszaki tájékoztatásra vonatkozó szabályainak bemutatása. Ez utóbbiak közül különösen

fontos a 181/1982. Sb., a 21/1985. Sb. és a 49/1985. Sb. számú utasítás. A szabályozás naprakészségét mi sem mutatja jobban, minthogy a 49/1985. Sb. sz. utasítás a számítógépes szolgáltatásokkal kapcsolatos szerződéskötésekről intézkedik.

Mi a teendő? Ez: "a legközelebbi jövőben ... nem új jogszabályok kiadására kell törekedni, sokkal inkább a meglévő jogi lehetőségek következetes realizálására".

/MAŠTALKA, J.: Hospodářskoprávní vztahy v oblasti vědeckých, technických a ekonomických informací v souvislosti s obecně závaznými právními předpisy platnými na tomto úseku. = Československá informatika, 29. köt. 3. sz. 1987. p. 65–69./

(Futala Tibor)

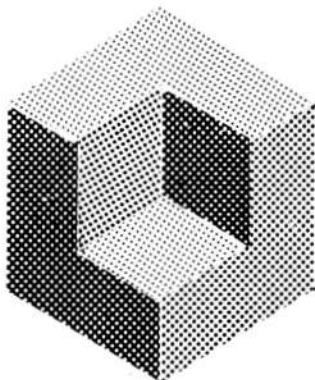
Az információ értékének kettős megközelítése: a használati érték és a csereérték

Az információ gazdasági kérdései az információtudományban

Az információs rendszerek és termékek előállítási költségeit viszonylag könnyű értelmezni és mérni; a gondok az "információs erőforrások" és az "információs áruk" mérésénél kezdődnek. Az utóbbi területre vonatkozó kiterjedt kutatások ellenére az újabb közgazdasági vizsgálatok sem voltak képesek olyan gyakorlati eljárást kialakítani, amely szélesebb körben alkalmas lehetne az információ értékének megállapítására.

Az információ egyedi erőforrás a többi erőforráshoz képest. A politológus *Cleveland* rámutat arra, hogy:

1. Az információ emberhez kötődik, csakis az emberi érzékelés által létezik.
2. Az információ kiterjeszhető. Szabad áramlása maximalizálja a felhasználást, de ez számos esetben azoknak az érdeke ellen szól, akiknek értékes információjuk van. Mégis, a használhatatlan információk tömege ezt a megfontolást néha kérdésessé teszi.

Beszámolók □ Szemlék □ Referátumok

Az "információ – áru" elv érvényesítésének jogszabályi lehetőségei Csehszlovákiában

Csehszlovákiában is mindinkább úgy vélekednek, hogy a tájékoztató tevékenység megújításának – kiszélesítésének és elmélyítésének – fő útja módja az "információ – áru" elvének érvényesítése. Az erre való ösztönzéseket a konzervatívok gyakorta azzal hátrítják el, hogy nincsenek meg hozzá a megfelelő jogszabályok.

Itt ismertetett cikkünk – némi jogszabályszerkezeti ismeretterjesztést követően – azt mutatja ki: nincs igazuk a joghiányt emlegetőknek. Ellenkezőleg: a meglévő jogszabályok nagyon is korrektil szabályozzák ezeket a kérdéseket.

Szerzőnk fő törekvése a gazdasági szerződéskötések általános és speciális, azaz konkrétan a tudományos-műszaki tájékoztatásra vonatkozó szabályainak bemutatása. Ez utóbbiak közül különösen

fontos a 181/1982. Sb., a 21/1985. Sb. és a 49/1985. Sb. számú utasítás. A szabályozás naprakészségét mi sem mutatja jobban, minthogy a 49/1985. Sb. sz. utasítás a számítógépes szolgáltatásokkal kapcsolatos szerződéskötésekről intézkedik.

Mi a teendő? Ez: "a legközelebbi jövőben ... nem új jogszabályok kiadására kell törekedni, sokkal inkább a meglévő jogi lehetőségek következetes realizálására".

/MAŠTALKA, J.: Hospodářskoprávní vztahy v oblasti vědeckých, technických a ekonomických informací v souvislosti s obecně závaznými právními předpisy platnými na tomto úseku. = Československá informatika, 29. köt. 3. sz. 1987. p. 65–69./

(Futala Tibor)

Az információ értékének kettős megközelítése: a használati érték és a csereérték

Az információ gazdasági kérdései az információtudományban

Az információs rendszerek és termékek előállítási költségeit viszonylag könnyű értelmezni és mérni; a gondok az "információs erőforrások" és az "információs áruk" mérésénél kezdődnek. Az utóbbi területre vonatkozó kiterjedt kutatások ellenére az újabb közgazdasági vizsgálatok sem voltak képesek olyan gyakorlati eljárást kialakítani, amely szélesebb körben alkalmas lehetne az információ értékének megállapítására.

Az információ egyedi erőforrás a többi erőforráshoz képest. A politológus *Cleveland* rámutat arra, hogy:

1. Az információ emberhez kötődik, csakis az emberi érzékelés által létezik.
2. Az információ kiterjeszhető. Szabad áramlása maximalizálja a felhasználást, de ez számos esetben azoknak az érdeke ellen szól, akiknek értékes információjuk van. Mégis, a használhatatlan információk tömege ezt a megfontolást néha kérdésessé teszi.

3. Az információ sűrítendő. Az információk növekvő áradatát szabályozni lehet — legalábbis elvben — az információk különböző szempontú koncentrációjával, integrációjával és összegezésével.
4. Az információ helyettesíthető. Pénzt lehet megtakarítani más források helyett való felhasználásával.
5. Az információ könnyen továbbítható az új információs technika alkalmazásával.
6. Az információ diffúz jellegű. Könnyen "elfolyik", bár az emberek birtoklására törekszenek.
7. Az információ osztható. Továbbadásával — az anyagi jellegű dolgokkal szemben — nem veszítjük el. E jellegzetességek miatt nem meglepő, hogy az információt, az információs szolgáltatásokat és termékeket elsősorban a felhasználó oldalról vizsgálták, bár ennek a megközelítésnek is vannak bírálói, ami a több szempontú elemzések szükségességére utal.

A közgazdasági vizsgálatok terjedését az információtudomány berkeiben két szempont indokolta az elmúlt években: egyfelől a könyvtárak és a nem profita orientált információs intézmények számos nyugati országban kénytelenek költségvetési csökkentéseket elviselni, másfelől a különféle szervezetekben egyre inkább az információs erőforrásokkal való gazdálkodás kerül előtérbe, ami az információk, információs szolgáltatások és termékek gazdasági kérdéseire helyezi a hangsúlyt.

Az információ gazdasági kérdéseivel foglalkozó irodalom kilenc fő kutatási témát ölelt fel az eddigi empirikus vizsgálatok során:

- ◆ az információs termékek és szolgáltatások költségei;
- ◆ az információ ára,
- ◆ a könyvtárak és információs szolgáltatások hatékonyságának és eredményességének kiértékelése,
- ◆ az információátadás költség-haszon elemzése,
- ◆ az információ értéke konkrét esetekben,
- ◆ az információs szolgáltatás mint értéknövelő folyamat,
- ◆ az információkeresés gazdasági kérdései,
- ◆ az információ és a termelékenység összefüggésének elemzése a makrogazdaság szintjén,
- ◆ az információfeldolgozás gazdasági kérdései.

Az utóbbi években a hangsúly eltolódott a ráfordítás- és teljesítményvizsgálatoktól az érték és a haszon megállapítása felé; ez azonban jóval nehezebben kezelhető a klasszikus közgazdasági elméletek keretében.

Az információ értéke: filozófiai megközelítés

Az információ értéke filozófiai értelemben az olyan értékek körébe tartozik, amelyek az embert bizonyos célok felé ösztönzik más, ugyancsak számba jöhető célok helyett. Ebben az értelemben az értékek két fő kategóriára oszthatók:

- ◆ filozófiai (vagy belső) értékek,
- ◆ gyakorlati (vagy instrumentális) értékek.

A *filozófiai* értékeknek intellektuális vagy érzelmi jelentésük van az ember számára, de nagyon nehéz őket meghatározni. Ilyen filozófiai értékek az érzelmi, etikai és szellemi értékek. Rendszerint az információnak és az információs termékeknek is vannak filozófiai értékei, de "gyakorlati" orientációnk ezeket feltáratlanul hagyta.

A *gyakorlati* értékek két kategóriája:

- ◆ használati érték,
- ◆ csereérték.

Az információ értékével foglalkozó vizsgálódások általában az információ *használati* értékét veszik alapul, amelyet gyakran a fizetési készség, valamint az elérhető időmegtakarítás függvényében adnak meg. A használati érték tovább kategorizálható a használat ténye (az információért való fizetéssel és az olvasási idővel mérve), a használat módja és a felhasználásból adódó előnyök (idő- és pénzmegtakarítás) szerint. A fizetési hajlandósággal általában a várható használati értéket írják le.

Az információ használati értékét három metszetben kell meghatározni; mindegyiknek sajátos jelentősége van az információ gyakorlati értékének megállapításában.

- ◆ Az információ szubjektív elvárható használati értéke. Ez az értékelés akkor történik, amikor az egyén arról dönt, hogy megkeressen-e és használjon-e egy adott információs terméket, ill. szolgáltatást vagy sem. Az értékelés a múlt tapasztalatain és/vagy a rendelkezésre álló információs termékekhez és szolgáltatásokhoz fűződő várakozásokon alapul.
- ◆ Az információ szubjektív használati értéke, vagyis az egyes felhasználók értékítéletei a tényleges felhasználás során. A bizonytalanság csökkenésének mértékét gyakran használják ennek az értéknek a kifejezésére.
- ◆ Az információ objektív használati értéke, vagyis az információ tényleges hatása egy adott feladatra és a megoldás eredményére.

A *csere* értéket — amely az információs termékek piaci csereértékére utal — úgy lehet megállapítani a használati értékéből kiindulva, hogy megkeressük annak pénzben kifejezett értékét, majd összevetjük a ráfordításuk hasznát a befektetések más, különféle célokra való esetleges felhasználásával. Az eddigi

vizsgálatok szerint a csereértéket és a használati értéket az információ esetében egyaránt használni kell.

Bár az információkeresésre és -felhasználásra vonatkozó döntés egyéni, az információ hasznosítása mégsem csupán érvényességétől, minőségétől és használatának egyszerűségétől (ezek a használati értékkel összefüggő jellemzők) függ, hanem attól is, hogy a kapott információ és az a környezet, amelyben a felhasználó cselekszik és döntéseket hoz, mennyiben illeszkedik egymáshoz (ami már a csereérték világába vezet át). Az információ értéke tehát két különböző metszetben jelenik meg.

Az információ használati értéke és csereértéke

Kiindulópontunk az a feltételezés, amely szerint az információ felhasználója valamilyen értéket rendel adott információegységhez az információ felhasználása során. Ez az ismereteket igénylő, intellektuális munkák során történik meg (pl. egy kutatási feladat végrehajtásakor). Az információnak először szubjektíven elvárható használati értéke kell, hogy legyen. A tényleges használati értéket akkor lehet meghatározni, ha meg lehet állapítani az információ szerepét egy adott feladat végrehajtásában (szubjektív használati érték) és el lehet különíteni az adott információ hatását a feladat végrehajtásának eredményére (objektív használati érték).

Mindehhez a filozófiai értékek adhatják a keretet. A gyakorlatban ezen értékek figyelembevétel ritkán tudatos, de az emberi gondolkodásban gyakran "háttérszerepet" töltenek be. Az egyén számára a csereérték csak az intellektuális munkák eredményének szintjén érdekes. Csak akkor jön szóba a csereérték mérlegelése, ha az információkeresésnek világos, gyakorlati alternatívái vannak.

Az információ értékének vizsgálatai igazából még a használati értékig sem jutottak el, mégpedig azért nem, mert az értékek különböző szempontjait nem elemezték elég világosan. A használati érték elemzése előtt mélyebben kell tanulmányozni az intellektuális munka szituációit és ezekben az információ felhasználását.

A problémák megoldását vagy kezelését célzó intellektuális munkában az alábbi típusú információkra vagy ismeretekre van szükség:

- ◆ a feladatra vonatkozó ismeretek, amelyek az adott terület problémáit és feladatait meghatározzák;
- ◆ a területre vonatkozó ismeretek (a problémához kapcsolódó tényekre és összefüggésekre vonatkozó korábban előállított és megszerzett adatok és információk);

- ◆ az adott probléma feltételeire, állapotára vonatkozó ismeretek;
- ◆ a probléma megoldásához szükséges ismeretek (módszertani ismeretek);
- ◆ az eredményre vonatkozó ismeretek, azaz a feladat megoldása során keletkező új ismeretek (ezek egy részét gyakran információs terméként, jelentések, kézikönyvek stb. formájában teszik közzé).

Az információknak e különböző típusai változó szerepet töltenek be egy intellektuális munka elvégzése során. Egy intellektuális munka esetében a feladatra vonatkozó ismeretek adottak lehetnek vagy "megtalálhatók"; értékelésük objektív információkat és ismereteket tesz szükségessé. A területre, a problémára és a probléma megoldására vonatkozó ismereteket az intellektuális munka végzője értékelheti.

A területre vonatkozó információk már feldolgozott információk lehetnek, de ahhoz, hogy az adott feladat megoldásához szükséges ismeretté változzanak, értelmezésükre és kiértékelésükre van szükség. Egy adott feladatot elvégző szakember kiválasztásakor különösen fontosak a problémamegoldáshoz szükséges ismeretek, mivel általában nehezebb megszerezni a módszertani ismereteket, mint a területre vagy a problémára vonatkozó ismereteket. Ez utóbbiak információihoz könnyebb meghatározott értékeket rendelni; a módszertani információk gyakran túl általánosak a feladathoz viszonyítva. A problémára vonatkozó adatokat és információkat fel kell dolgozni a felhasználás céljaira, de ez elvileg egyszerű folyamat, mint ahogy értékelésük is az.

A feladat megoldása közben keletkező új ismereteket eredményinformációkká kell alakítani, hogy meg lehessen állapítani a csereértéküket. Az információk vagy információs termékek csereértékét végső soron társadalmi szinten lehet megállapítani a piac útján, de az információ bizonytalan piaci környezetében a pontos értékelés gyakran ütközik nehézségekbe. Mégis azzal, hogy az információt egy adott feladathoz kötjük, leromboljuk azt az illúziót, miszerint az információ használati értékét az intellektuális munka folyamatától függetlenül lehetne meghatározni.

Az intellektuális munkát egyének végzik; ebből következően különböző *szubjektív* információs igények és szükségletek alakulnak ki. Ezeket a szükségleteket befolyásolja az a szakmai környezet, amelyben és amely számára dolgoznak; ez a környezet alakítja ki az intellektuális munka *normatív* információs igényeit. Ugyanakkor magának az intellektuális munkának is vannak követelményei, amelyek teljesítése nélkül az adott munkát nem lehetne elvégezni. Ezeket hívjuk *objektív* információs követel-

ményeknek, amelyek a feladatra vonatkozó ismeretekkel fügnek össze.

Az objektív követelményeknek kellene az információ értékének meghatározási alapjául szolgálniuk, azonban ezeket ritkán sikerül kielégíteni. A normatív követelmények az adott közösség tagjainak egymásra hatásából származnak és a csereérték általános keretét adják. Társadalmi szinten az információ, pontosabban az információs termékek és szolgáltatások értékét vagy az "információs piacok" csereértékein vagy cserekategóriákban kifejezett objektív használati értékeken lehet realizálni.

Az információ értékének mérését tehát az igények három említett szintjén kell elvégezni. Ebből az következik, hogy az információ teljes értékét általában nem lehet megállapítani. Az információnak a feladat végrehajtására gyakorolt hatása az információ objektív használati értéke. Ezt azonban ritkán lehet megállapítani és még ritkábban megmérni. Társadalmi szinten megmérhetjük az információs termékek és szolgáltatások csereértékét. Az információ használati értékére — amelyet a gyakorlatban csupán az egyének (vagy ugyanazon feladat megoldásán dolgozó munkacsoportok) tudnak meghatározni — nagy szükség van, mivel az értékre vonatkozó megfontolások alapját képezi az intellektuális munkafolyamatokban. Az információ felhasználását a várható szubjektív használati érték indítja el, és a tényleges szubjektív használati érték váltja ki vagy szünteti meg a további használatot.

Az információ értékének empirikus kutatásáról

Néhány eddigi kutatás elemzése alapján elmondható, hogy az információhasználat vizsgálata az empirikus kutatásokban meglehetősen felületesnek bizonyult, s éppen csak érintette a fentiekben kifejtett értékfogalmat. (Lásd a tanulmány irodalomjegyzékét. — A ref.)

A statisztikai és matematikai modelleket felhasználó kutatások

E kutatások az információ többdimenziós értékének hipotéziséen alapulnak. A relevancia, a hasznosság és az információtartalom gyakran más jellemzőkkel együtt az információ értékének mérési alapja. Mindezek azonban szubjektív megítéléseken alapulnak, mivel a használati értékre vonatkozó megállapításokat a felhasználóktól nyerték, a tényleges információfelhasználási szituáció mélyebb elemzése nélkül.

A klasszikus közgazdasági megközelítésen alapuló kutatások

A "tisza" gazdasági modelleken alapuló megközelítések gyakran hasznosak az információs termékek és szolgáltatások csereértékének durva becslésére, de nem mondanak sokat a használati értékről, mivel elsősorban az előállítási költségekre összpontosítanak. E modellek problémái a megfelelő adatok összegyűjtésével kapcsolatosak. A felhasználónak elsősorban akkor hasznosak a közgazdasági elemzések, ha különböző információs csatornák vagy szolgáltatások közül kell választania a feladat megoldásához.

A fizetési készségre és az időmegtakarításra vonatkozó felmérések

Az értéket pénzben vagy időben kifejező felmérések fő nehézségei akkor kezdődnek, amikor ezeket az információ teljes értékének megállapítására akarják felhasználni. A politikusokat elkápráztatni kívánó tanulmányoknak — amelyek az információs források felhasználásából adódó anyagi előnyöket írják le — megvan a maguk haszna, de nem tesznek különbséget a használati és a csereérték között: e két kategória különbözőségét nem lehet áthidalni az egyéni anyagi megtakarításokat kimutató példákkal.

Esettanulmányok

Az információ használati értékének leírására a leginkább bevált eljárás a gyakorlati példák feldolgozása (pl. adott információk figyelmen kívül hagyása mekkora anyagi kárt okozott egy vegyipari üzemzavar esetében). Az információfelhasználásban rejlő haszon kimutatására való alkalmasságuk ellenére az ilyen elemzések meglepően ritkák az információtudományi szakirodalomban. Az empirikus kutatások terén az általánosítás okoz gondokat: nyilvánvaló a megfelelő elméleti alap hiánya, s a következtetéseket gyakran durva becslésekre alapozzák, amelyeket a tanulmányozott esetek alátámasztani látszanak.

Következtetések

- ◆ Az információ értékéről felhasználói szinten csak a használati érték kategóriájában lehet szó. Mivel az információs termékek és szolgáltatások értékelési helyzete szükségletre orientált helyzet, szükség van a várható használati értékek tanulmányozására. Az információ értékének pénzbeni kifejezése könnyen összekeverheti a használati értéket

a csereértékkel. Csak ritkán lehet az objektív használati értékből teljes mértékben lezármaztatni a csereértéket.

- ◆ A szervezet (vagy általánosabb értelemben a társadalmi közeg) az intellektuális munka kerete, s ez a csereérték kategóriájával működik. Ritkán vannak igazi mércéi olyan fogalmaknak, mint az információ használati értéke szervezeti szinten – foglalkozunk-e emiatt pusztán az információs termékek, szolgáltatások, rendszerek és csatornák csereértékével.
- ◆ Nem szabad összekeverni a felhasználó és a társadalom szempontját az információ értéke, illetve az információs termék vagy szolgáltatás értéke meghatározásakor.
- ◆ A különböző típusú információk és ismeretek különböző értékűek az információ felhasználója számára.
- ◆ Az információs rendszerek és termékek csereértékének jellegzetességei teljes mértékben különböznek az információ használati értékének jellegzetességeitől.

A CD-ROM termékek értékelése. Megvegyük? Melyiket vegyük meg?

A CD-ROM termékek száma megközelíti a két-százat, ezek egy része már komoly kereskedelmi termék. Az alapvető szabványok már életbe léptek, de még nem teljeseek, és nem terjednek ki minden részletre. A lemezek és a berendezések kompatibilitása bizonytalan. Az optikai lemezekkel lejátszót és interfészt is kénytelenek ajánlani az eladók, mert kevés vásárló rendelkezik ezekkel. Zavarosak az árviszonyok is, nem egyértelmű az árak összehasonlítása. Szükségessé vált a CD-ROM termékek értékelési szempontjainak kidolgozása. Erre eddig alig volt kísérlet.

Az értékelést legalább három fő szempontból kell elvégezni: egy-egy termék tulajdonságainak vizsgálata; a hasonló termékek összehasonlítása, értékelés a használat oldaláról. Az első megközelítés a következőkre terjed ki: szabványok, hardver, operációs rendszer, felhasználói interfész, keresőszoftver, utófeldolgozási lehetőségek, szerviz és a konzultáció biztosítása, ár, tartalom.

Háromféle *szabvány* létezik: a lemezekre, a lemezolvasó egységekre, valamint az interfészekre vonatkozóan. A lemezsabványok két körre terjedhetnek ki: a fizikai adatrögzítési módra és a logikai szervezésre. Az utóbbi területen sokáig káosz uralkodott, de a HSG (High Sierra Group) nevű ad hoc bizottság által javasolt, még nem teljesen szentesített minimumszabványok már kezdenek terjedni.

Mindezek alapján megállapítható, hogy nincs értelme az információ teljes értékének meghatározására törekedni. A különböző szempontok és a különböző megfigyelési szintek más- és máshová helyezik a hangsúlyt.

Amikor egy szervezet az információ értékét kívánja meghatározni adott helyzetben, meg kell kérdeznie a felhasználó véleményét az információs igényekről és tanulmányoznia kell a használat összefüggéseit. Ilyen esetekben a használati érték példái, esettanulmányai a jelenleg rendelkezésre álló leghasznosabb eszközök. A legkedvezőbb költséghatékonyaságú információs termékek, szolgáltatások, rendszerek és csatornák meghatározásához az információs piacok csereértékeit kell mérlegelni.

/REPO, A. J.: The dual approach to the value of information: an appraisal of use and exchange values. = Information Processing and Management, 22. köt. 5. sz. 1986. p. 373–383./

(Hegedűs Péter)

Ajánlatos a HSG-szabványoknak megfelelő termékeket előnyben részesíteni. A lemezolvasókra vonatkozó szabványok csak a teljesítendő követelményeket tartalmazzák, de mivel az egyes funkciók teljesítésének különféle műszaki megoldásai lehetnek, a hardver végül is nem kompatibilis. A mikroszámítógép és a lemezolvasó közötti interfészre sincsenek általánosan elfogadott szabványok. Az SCSI (Small Computers Standard Interface = szabványos interfész a kis számítógépekhez) típusú interfésznek van a legnagyobb esélye arra, hogy szabvánnyá váljék, ez többek között az IBM PC-kompatibilis számítógépekhez és az Apple-gépekhez is csatlakoztatható.

A *hardver* értékelésekor figyelembe kell venni az adathibák valószínűségét (hibafelderítő és -javító kódok a lemezen, hasonló áramkörök az olvasóegységben), a lemezolvasó és a mikrogép fizikai kapcsolatát, a lemezejátszóhoz adott hibafelderítő eszközt, valamint hogy az olvasóegységben van-e beépített interfész.

A jelenleg működő néhány száz CD-ROM rendszer IBM PC-n vagy azzal kompatibilis mikroszámítógépen működik. Az Apple-gépek és a Macintosh Plus is rendelkezik olyan interfésszel, amelyhez CD-ROM olvasó csatlakoztatható. Az IBM PC-k és "rokonai" a Microsoft által kifejlesztett PC-DOS vagy MS-DOS *operációs rendszert* használják, egy